

Veckans Bild

i Gästriklands Tidning,
september-december 2018

Gästriklands Tidning har varje fredag en återkommande vinjett, Veckans Bild.

Ungefär varannan gång består Veckans Bild av ett foto och en kort text från Erik-Lars i Åsmundshyttan – med en fjäril, en blomma, en skalbagge, en blomfluga, en skinnbagge eller en fågel eller...

Var och en av bilderna beskriver någon aspekt av den biologiska mångfald som omger oss på den svenska landsbygden. Här på Erik-Lars har vi en stor artrikedom tack vare att åkrar och trädgård sköts på ekologiskt vis utan bekämpningsmedel och att gårdens ängar och hagar hävdas med bete eller slåtter.

Nuvarande ägaren, min livskamrat *Inger Wibergh*, har övertagit gården efter sina föräldrar och tillsammans sköter vi den med respekt för det arbete som lagts ner av tidigare generationer.

Man brukar säga att varje art bär på en berättelse. För mig är det en glädje att lära känna nya arter och ta del av deras berättelser. När jag skriver texterna vill jag spegla det här samtidigt som jag förmedlar fakta om det som bilden innehåller.

Lage Bergström

7 september 2018
Kaxig och fridlyst

Uppfordrande tittar hon upp på mig. *"Stör mig inte"*, ser hon ut att säga, *"låt mig leva mitt liv!"* Kanske vet hon om att groddjur är fridlysta och att man alltså inte får "döda, skada eller fånga" dem.

Det är en padda, Bufo Bufo, och hon håller till i en stenig björkbacke bredvid vår gårdstomt i Åsmundshyttan. Den här bilden tog jag för några år sedan, men jag har goda skäl att tro att det är samma hona som jag såg häromdagen. En padda kan bli gammal, upp till 40 år, och den är ganska stationär. Har den hittat en bra plats att leva på, blir den gärna kvar där.

Paddor föredrar inte någon speciell terrängtyp, men de är beroende av att det finns fuktiga gömställen dagtid, t ex håligheter under stenar, rötter, lövhögar eller buskar. Den här torra sommaren har det förstås varit extra viktigt med de här fuktiga hålorna.

Nattetid är jakttid för paddan. De äter småkryp som insekter, larver, spindlar, sniglar och snäckor – och ibland också små möss. De är alltså nyttodjur i våra trädgårdar. Men de är inga aktiva jägare, de sitter mest och väntar på att något lämpligt byte ska passera.

Paddan på bilden är en hona och på våren söker hon sig till sitt "lekvatten", samma vatten som hon en gång själv föddes i. Där lägger hon sina ägg i vattnet i en lång sträng med flera tusen ägg, som sedan befruktas genom att en hane sprutar sina spermier över dem.

Paddorna har många naturliga fiender, men blir de attackerade försvarar de sig med ett gift från körtlar under huden. En del djur har lärt sig var giftet finns och undviker giftkörtlarna när de jagar paddor. Så gör t ex rävar, kråkor och snokar. Men det största hotet för paddor och andra groddjur är människan som mer och mer begränsar de miljöer där de kan överleva. Däremot är paddornas gift inte farligt för människor.

21 september 2018
Trollsmör

Det här är trollsmör. Smaka på ordet, trollsmör är något spännande, varken ett djur eller en växt utan något annat. Det förökar sig med sporer men är inte en svamp. Det kan minnas saker, men har ingen hjärna. Det kan förflytta sig, men har inga ben. Mystiskt och annorlunda.

Trollsmör tillhör en alldeles egen grupp av organismer som kallas "slemsvampar" med det vetenskapliga namnet Myxomycetes. I Sverige har man identifierat 175 olika arter.

Trollsmöret på bilden har jag fotograferat i skogen bakom vårt hus i Åsmundshyttan. Det är det vanliga, man hittar oftast slemsvamparna i mörka och fuktiga skogsmiljöer. Antingen ser man dem i deras rörliga stadium eller som fruktkroppar.

I det rörliga stadiet lever slemsvampen i markförnan och är svår att upptäcka för den ser då ut som ett slemmigt, färglöst nätverk. Den rör sig sakta framåt (bara någon millimeter i timmen) och äter det som kommer i dess väg, till exempel bakterier, sporer och annat organiskt material.

Sedan stannar slemsvampen i sin vandring och bygger i stället upp en fruktkropp som bildar sporer. Trollsmöret på bilden är en sådan fruktkropp som är typisk på så sätt att den är ganska stor och med kraftig färg.

Slemsvamparna är mytomspunna och förknippas ofta med övernaturliga förmågor. T ex har namnet trollsmör att göra med "trollharen" som enligt nordisk folktro var ett väsen som häxorna använde för att stjäla mjölk från andras kor. Trollharen spillde ibland lite mjölk i skogen som då blev trollsmör. Också idag sprids mer eller mindre fantasifulla "förklaringar" om trollsmör och andra slemsvampar, t ex kan man läsa på internet att de har kommit med UFOs, utsända från någon avlägsen planet.

5 oktober 2018
På väg till skyddat vinterbo

Varje sensommar ser vi den och vi blir lika förundrade varje gång. Den är köttigt röd och uppemot 10 cm lång. För att vara en fjärilslarv är den alltså stor som en jätte! Vi ser den när den kryper över vår gräsmatta samtidigt som den spejar efter en plats för en ny etapp i livet. Den har levt inne i stammen på en asp eller björk i två år. Nu, när den är färdigutvecklad som larv, lämnar den sitt värdträd för att bli puppa. När den hittat en bra plats, gräver den en grop och förpappar sig.

Blir larven störd, avger den ett illaluktande ämne i förhoppning att angriparen ska tappa intresset och ge sig av. Men den kan också försvara sig med sina kraftiga käkar. Även en människa känner av ett bett.

Puppan övervintrar och sedan kläcks fjärilen på våren året därpå. Den fullbildade fjärilen är stor, med ett vingspann på 8-9 cm. Men trots sin storlek är den svår att upptäcka, eftersom den flyger om natten och är intetsägande grå i färgen

Fjärilen heter större träfjäril. Men förr var den framför allt känd som ”träddödaren”, alltså inte träddödaren utan träd-ödaren. (Öda är ett gammalt svenskt ord som betyder slösa eller förstöra.) Larven dödar inte sitt värdträd, men virket ”ödas” när larven borrar sig fram i trädstammen. Den är alltså inte populär bland skogsägare, men däremot älskas den av hackspettar.

12 oktober 2018
Parning på väggen

”Kangaro” kallade vi dem när jag växte upp i Ångermanland. ”Krankhare” eller ”hästmygga” är andra lokala namn, men ”harkrank” är det riktiga svenska namnet. I Sverige finns omkring 350 arter som är olika stora och har olika kännetecken. Gemensamt för alla arterna är att de har märkligt långa ben i förhållande till kroppen.

Harkrankarna på bilden är en mindre vanlig art. Den har inget svenskt namn men det vetenskapliga namnet är *Tipula pagana*. Det är en speciell art på det sättet att honan (till höger i bild) har förkrympta vingar. Hon kan alltså inte flyga utan förflyttar sig gående!

I slutet på september är det dags för *Tipula pagana* att para sig. Då söker hanen upp en hona på marken och förenar sig med henne. Sedan flyger han iväg med henne till en bra plats för att fullfölja parningen som tar flera timmar. Här hos oss i Åsmundshyttan tycker hanarna att den vitkalkade lagårdsväggen är en utmärkt plats. Under några intensiva dagar kan det vara upp till 20-30 harkrankspar på lagårdsväggen, samtidigt.

Varje hona lägger sedan omkring 300 ägg i fuktig jord (andra harkrankarter lägger äggen i vatten) och harkrankslarverna lever sedan på förmultnande växtdelar. Larverna övervintrar och på våren finns de många av dem i gräsmattor och andra gräsmarker, där de hjälper till att städa undan fjolårsförnan. Samtidigt uppskattas larverna som föda av många fåglar. För stararna t ex, är harkrankslarver älsklingsrätten. På senare år har harkrankarna minskat i antal och det sägs vara en bidragande orsak till att också stararna blir mer sällsynta.

9 november 2018
Söker övervintringsplats

Myggan på bilden är ingen stickmygga utan något helt annat, en svampmygga. Svampmyggan är obekant för de flesta av oss, men många har sett dess larver – och kanske också retat sig på dem. Om man t ex är ute på en tur i skogen och hoppas kunna plocka soppar (t ex karljohansvamp) får man garanterat se svampmyggelarver innan svampturen är över.

Om myggan på bilden levtt sitt larvliv i en karljohansvamp är inte lätt att veta, för i Sverige finns det mer än 600 olika svampmyggearter som är svåra att skilja emellan.

Svampmyggans roll i skogens ekosystem är dåligt utforskad, men på senare år har mer och mer forskningsintresse riktats på samspelet mellan svampar och träd – och då har också svampmyggorna börjat komma i fokus.

Svampmyggan på bilden är fotograferad på ett dörrfoder på ett uthus hemma hos Inger och mig i Åsmundshyttan, nu på senhösten när snön snart är på väg. En rimlig gissning är att den här myggan sökte en övervintringsplats – kanske i vår jordkällare eller i en hålighet i ett stenröse – där det inte blir alltför kallt. Sedan, nästa sommar, vaknar den ur sin vinterdvala och är beredd att para sig och lägga ägg när svampsäsongen börjar.

23 november 2018
Stekel på villovägar

På hösten är det många insekter som hamnar i miljöer där de inte riktigt hör hemma. I år tycks det ha varit extra mycket så, troligen p g a den ovanliga värmen. Den här stekelhonan t ex, dök upp i november inne i köket hos Inger och mig i Åsmundshyttan. Hon satte sig snällt på väggen och lät sig beskådas och fotograferas. Men sedan bar jag försiktigt tillbaka henne ut i det fria där hon hör hemma.

När man ser en stekel med långa antenner och en så här lång äggledare är det nästan alltid en parasitstekel. Många av dem är snarlika varandra, så det brukar vara svårt att avgöra arten, men den här känner jag igen som Stenarella domator, en hona.

Parasitstekelhonan lägger sina ägg inne i andra insekter. Där lever sedan larven och äter upp sitt värdjur inifrån. Grymt kan man tycka, men parasitsteklarna har en viktig uppgift att skapa balans i naturen.

De olika parasitsteklarna är specialiserade på olika värdjur. Stenarella domator är en parasitstekel som har murargetingar som sina värdjur.

Murargetingar är ett slags getingar som inte bygger den vanliga sorten getingbon där många getingar bor tillsammans. Murargetingar är i stället solitära. Det betyder att varje hona bygger ett eget bo av lera där de lägger sina ägg tillsammans med ett förråd av mat till larverna. När de här murargetinglarverna vuxit sig stora, förpuppas de, och då attackeras pupporna av Stenarella domator-honan. Hon sticker in sin långa äggledare i murargetingboet och lägger äggen i pupporna.

Jag vet förstås inte säkert, men det kan vara så att Stenarella domator-honan på bilden sökte ett murargetingbo i närheten av vårt hus. Men hon flög fel och hamnade inne i huset.

7 december 2018
Fjäril med nytt beteende

Den här plommonmätaren såg jag vilande på stammen av en rönn hemma i Åsmundshyttan. Det var i mitten av september och jag trodde inte mina ögon. Plommonmätare är en vacker fjäril som flyger om natten och som inte är särskilt ovanlig. Men att se den i september borde vara omöjligt, den flyger i juni-juli!

Men som vi alla vet, sommaren 2018 har inte varit lik någon annan. Torka och sommarhetta i juni-juli, sedan fortsatt värme hela hösten. Det varma vädret har gjort att plommonmätaren ändrat sin livscykel. Honan la ägg som vanligt i juli och larverna kläcktes. Normalt skulle de här larverna övervintrat och förpuppats till våren. Men i år förpuppade larven sig redan i augusti och vi fick en ny generation plommonmätare i september-oktober. Märkligt!

Den här plommonmätaren i september var en överraskning för mig. Sedan har jag förstått att flera andra fjärilsarter har förändrat sitt beteende på samma sätt. Och det gäller inte bara fjärilar utan också (t ex) en del skalbaggar och bin. Det tycks vara så att det annorlunda sommarvädret varit gynnsamt för en del insekter och besvärligt för andra.

Nu på hösten sitter många insektsexperter – forskare och amatörer – och analyserar statistik och rapporter för att försöka få en samlad bild. Sedan blir det förstås angeläget att följa upp det här under kommande år – är det här en tillfällig förändring eller något bestående?

14 december 2018
Hett sommarminne

Så här på hösten ägnar jag tid att gå igenom sommarens foton och sortera dem i mitt digitala arkiv. Det ger samtidigt tid att minnas de glada stunderna från sommaren. Ett sådant sommarminne är mötet med den här skalbaggen, en dag i juni. Solen och hettan fick baggens gröna vingar att gnistra.

Skalbaggen är ganska liten, omkring 6 mm, och är vackert grön med röda karaktärsfläckar längst ut på täckvingarna. Den har inget svenskt namn men det vetenskapliga namnet är *Malachius bipustulatus*. Den tillhör familjen blåsbaggar som har det gemensamt att de har blåsor på undersidan av kroppen. Blir en blåsbagge attackerad, kan han försvara sig genom att tömma blåsorna på en illaluktande vätska som förhoppningsvis fungerar avskräckande.

Blåsbaggarnas larver är rovdjur och lever under barken på murkna träd. Däremot håller de fullbildade baggarna till i ängsmark där man ofta ser dem klänga omkring i blommorna. Blåsbaggen på bilden sitter i kronbladen på en prästkrage, troligen i förhoppning att kunna fånga någon liten insekt som passerar. Men den äter också pollen, så det kan också vara därför som den har landat i blomman.